

CONSIDERAȚII ANTROPOLOGICE ASUPRA MATERIALELOR OSTEOLOGICE MEDIEVALE DE LA SIRET

DE

PETRU CANTEMIR și DAN BOTEZATU

Introducere. În vara și toamna anului 1992, un colectiv de arheologi de la Institutul de Arheologie din Iași, sub conducerea lui Victor Spinei*, a efectuat o campanie de săpături într-o necropolă medievală de la Siret (jud. Suceava), săpături ce au fost continuate și în vara anului 1993. În cadrul acestor cercetări de teren au fost localizate două sectoare: primul (A) situat în jurul bisericii Sf. Treime – din care s-au exhumat 42 morminte datate din secolul al XIV-lea până la începutul secolului al XIX-lea –, și sectorul B, situat la 60-70 m de primul, din care s-au recuperat 8 morminte, datând probabil din secolele XVI-XVII. Întrucât ambele sectoare provin din același perimetru, iar datarea arheologică se suprapune din punct de vedere istoric, ne-am propus ca în acest studiu să prelucrăm întregul material osteologic într-o serie unitară.

Deoarece colectivul nostru dispune de date antropometrice, morfologice și tipologice asupra unor serii contemporane cu cea de la Siret, cum sunt cele de la Bârlad (secolele XVI-XVII) și Traian (secolul XVI), ne vom servi de ele ca material comparativ în interpretarea și schițarea unor concluzii antropologice pentru populația din Moldova din perioada de care ne ocupăm.

Materialul și tehnicile de lucru. După cum am arătat mai sus, seria noastră sintetică de studiu cuprinde un număr de 50 de schelete sau resturi de schelete, din care s-au putut reconstitui 16 neurocranii (9 masculine și 7 feminine) și 6 masive faciale, câte 3 pentru fiecare sex. Partea postcraniană a scheletului a putut fi mai bine recuperată, întregirea oaselor lungi ale fiecărui subiect permițându-ne calcularea staturii pentru 20 de bărbați și 9 femei.

În tabelul de mai jos prezentăm lista scheletelor studiate de noi, cu câteva din datele conformativ și tipologice, precum și ale sexului și vârstei.

Tehnicile de lucru folosite în prezenta notă sunt cele devenite clasice, adică în ceea ce privește studiul antropometric și conformativ individual s-au utilizat tehnicile R. Martin, K. Saller (9) și scările dimorfice ale lui V. P. Alexeev și G. F. Debeț (1); pentru caracterele somatoscopice și tipologice am folosit scările lui J. Weninger și E. von Eickstedt (7), iar pentru evaluarea staturii medii s-au întrebuintat tabelele lui Manouvrier (8), Trotter-Glessner (12) și Bach-Breitinger (6).

Studiu paleodemografic. Mica serie de schelete de la Siret nu ne permite să efectuăm unele calcule complexe paleodemografice, acest fapt datorându-se atât numărului redus de schelete avute la dispoziție, cât și faptului că săpăturile, deși au fost eșalonate pe timp de doi ani, sunt departe de a epuiza întreaga necropolă din largul perimetru al bisericii. Din aceste cauze ne vom rezuma în prezenta notă doar la interpretarea structurii populației respective pe sexe și vârste, precum și calcularea vârstelor medii la deces pentru serii totale și pe sexe.

* Mulțumesc pe această cale conducătorului de săpături pentru materialul și pentru indicațiile puse la dispoziție.

Tabelul nr. 1

Lista scheletelor provenite din necropola medievală de la Siret cu principalele caracteristici antropologice

Nr. schelet	Sexul	Vârsta (ani)	Ind. cranian	Ind. facial	Ind. nazal	Ind. orbital	Statura medie	Diagnoza* tipologică
<i>Sectorul A</i>								
1	Masculin	50-55	87,77	-	-	-	161	A>N>O
2	Masculin	30-40	-	-	-	-	163	-
3	?	9-10	-	-	-	-	-	-
4	?	1-2	-	-	-	-	-	-
5	Masculin	45-50	78,19	-	-	-	172	M>N
6	Masculin	30-35	-	-	-	-	168	N?
7	Masculin	50-55	-	-	-	-	169	N?
8	Masculin	40-45	-	-	-	-	164	-
9	Feminin	45-50	79,10	-	-	-	161	D-M-O
10	Masculin	25-30	-	-	-	-	174	-
11	Masculin	55-60	77,40	-	-	-	169	-
12	Masculin	50-55	-	-	-	-	-	-
13	Masculin	60-65	-	-	-	-	170	-
14	Masculin	50-60	-	-	-	-	-	-
15	Masculin	35-40	79,23	-	-	-	-	M>O
16	Masculin	50-60	-	-	-	-	168	N?
17	Feminin	50	82,32	-	-	-	156	N>D
18	Feminin	6-7	-	-	-	-	-	-
19	Masculin	55-60	84,35	45,0	56,52	62,79	166	P>M
20	Masculin	40	-	-	-	-	170	-
21	?	11-12	-	-	-	-	-	-
22	Masculin	40-50	-	-	-	-	174	-
23	Masculin	40	-	-	-	-	165	-
24	?	5-6	-	-	-	-	-	-
25	?	2-3	-	-	-	-	-	-
26	Feminin	40-50	83,14	-	-	-	156	D>N
27	Masculin	50	86,47	-	-	-	169	A?
28	Masculin	40	-	-	-	-	167	-
29	Masculin	40	-	-	-	-	176	-
30	Feminin	40-50	81,76	48,36	36,73	91,89	158	M>N
31	?	7-8	-	-	-	-	-	-
32	Feminin	30-40	-	-	-	-	165	-
33	Feminin	20-25	82,55	55,65	47,82	89,18	162	M>D
34	Feminin	25-30	88,95	56,55	56,0	82,50	157	M>A>O
35	Feminin	14-16	-	-	-	-	-	-
36	?	8-9	-	-	-	-	-	-
37	Feminin	18-20	-	-	-	-	-	-
38	?	3-4	-	-	-	-	-	-
39	?	14-18	-	-	-	-	-	-
40	?	4-5	-	-	-	-	-	-
41	Feminin	18-20	-	-	56,25	84,61	160	-
42	?	5-6	-	-	-	-	-	-
<i>Sectorul B</i>								
1	Masculin	50-55	80,68	51,56	60,0	76,74	160	M>O>N
2	?	1	-	-	-	-	-	-
3	Feminin	35-40	82,02	53,43	-	78,57	163	M

Nr. schelet	Sexul	Vârsta (ani)	Ind. cranian	Ind. facial	Ind. nazal	Ind. orbital	Statura medie	Diagnoza* tipologică
4	Masculin	45-50	78,02	55,30	42,28	83,72	166	D>N
5	?	4-5	-	-	-	-	-	-
6	Masculin	55-60	-	-	-	-	-	-
7	Masculin	25-30	-	-	-	-	167	N?
8	Masculin	15-16	-	-	-	-	-	-

* S-au folosit următoarele prescurtări: D = dinaric; A = alpin; M = mediteranoid; O = esteuropoid; Pr = protoeuropoid; N = nordic.

În tabelul nr. 2 am înscris distribuția subiecților studiați pe sexe și grupe de vârste, remarcând că pentru scheletele de copii nu s-a putut determina sexul lor, deoarece diferențierea sexuală a indivizilor se face în special după încheierea ultimei faze a vârstei copilăriei (infans II), adică după 14 ani.

Tabelul nr. 2
Repartiția scheletelor de la Siret după vârste și sexe

Sexul \ Vârsta (ani)	Bărbați		Femei		Indeterminabil		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%
infans I (0-7 ani)	-	-	-	-	10	20,00	10	20,00
infans II (7-14 ani)	-	-	-	-	3	6,00	3	6,00
juvenis (14-18 ani)	1	2,00	2	4,00	1	2,00	4	8,00
adultus (19-30 ani)	2	4,00	3	6,00	-	-	5	10,00
maturus (31-59 ani)	21	42,00	6	12,00	-	-	27	54,00
senilis (60-x ani)	1	2,00	-	-	-	-	1	2,00
Total	25	50,00	11	22,00	14	28,00	50	100,00

Din datele înscrise în tabel constatăm în primul rând o mortalitate destul de redusă în rândul copiilor (26,0%) și în special a celor din vârsta a doua a copilăriei – infans II (doar 6,0%), procentul de mortalitate al adolescenților (8,0%) fiind în general același cu acela al majorității seriilor studiate de noi până în prezent. Va trebui să acceptăm deocamdată că populația medievală de la Siret beneficia de niște condiții de trai mult îmbunătățite față de alte populații contemporane cu cea de pe teritoriul moldav, acest lucru reieșind și mai mult din lecturarea datelor cuprinse în tabelul nr. 3, când vârsta medie la deces, calculată atât pentru întreaga serie de schelete, cât și pentru seriile masculine și feminine (indivizi cu vârsta de peste 20 de ani), prezintă mediile cele mai ridicate obținute de noi în prezent.

Tabelul nr. 3

Valorile sinoptice ale speranței de viață și mortalității la câteva serii ale populației medievale din Moldova

Speranța de viață și mortalitatea	Trifești s. XIII-XIV	Doina s. XIII-XIV	Hudum s. XIII-XV	Traian s. XVI	Siret s. XIV-XVIII
La naștere	18,88	22,95	19,57	27,86	32,48
La 20 ani bărbați	16,25	16,52	16,27	21,78	48,22
La 20 ani femei	14,46	17,50	10,73	18,08	34,80
Mortalitate copii	52,86	45,40	44,55	28,57	26,00
Mortalitate adolescenți	9,20	3,10	12,87	7,14	8,00

În al doilea rând, decesele înregistrate la populația care a depășit 18 ani, adică la vârstele adultă și matură, dețin procente maxime 64,0%, datorate în special numărului redus de decese ale copiilor mici și

mari. Un aspect special semnalat la această serie este numărul enorm de decese întâlnit la vârsta matură (54%), adică ceva mai mult de jumătate a întregii populații, procente ce se întâlnesc doar la populațiile din secolele recente, adică din secolele XIX și XX, acest fapt putându-ne sugera că majoritatea scheletelor serici noastre ar putea aparține unci perioade ceva mai târzii și mai puțin celei mai vechi. Din punctul de vedere al repartiției pe sexe, seria de la Siret manifestă o pondere dublă de decese înregistrate la bărbați (50,0%) față de femei (22,0%), acest fenomen semnalându-se pentru prima dată în seriile noastre medicvale și pe care deocamdată nu putem să-l explicăm.

Caracteristicile paleodemografice ale regiunii cefalo-faciale și ale scheletului postcranian. Acest studiu cuprinde date antropometrice (dimensiuni și indici) pentru neurocraniu, craniu facial și scheletul postcranian, precum și date morfologice pentru materialul osteologic care s-a pretat la restaurare, cât și pentru fiecare piesă osoasă separată. Parametrii statistici pentru principalele dimensiuni și indici analizați sunt prezenți în tabelul nr. 4.

Tabelul nr. 4

Principalele dimensiuni și indici cefalo-faciali pe sexe ale scheletelor de la Siret

Nr. Martin	Caracterul	Bărbați			Femei		
		Nr.	Min-Max	Media	Nr.	Min-Max	Media
1	g-op	9	170-188	178,55	7	163-181	174,14
8	cu-cu	11	135-158	145,72	7	139-149	144,14
9	ft-ft	8	97-103	99,62	6	96-107	100,33
10	co-co	10	118-134	126,00	7	120-126	122,14
12	ast-ast	9	104-125	110,88	6	10-122	113,50
17	ba-b	3	132-137	133,66	2	122-127	124,50
20	po-b	9	108-120	114,55	5	106-115	109,60
45	zy-zy	3	128-140	133,33	6	115-131	122,00
47	n-gn	3	106-122	111,66	3	101-108	104,33
48	n-pr	3	63-73	67,33	5	59-70	65,40
51	mf-ck	3	43	43,00	5	37-42	39,00
52	înălțimea orbitei	3	27-36	32,00	5	33-34	33,20
54	al-al	3	24-27	25,66	4	22-28	23,75
55	n-ns	3	45-53	48,00	4	46-50	48,25
62	ol-st	3	34-45	40,33	3	36-41	40,66
63	enm ₂ -enm ₂	3	42-43	42,33	3	35-40	38,00
65	kdl-kdl	5	118-126	119,00	6	110-125	115,00
66	go-go	12	93-110	101,41	8	90-103	94,62
68	adâncimea mandibulei	13	65-76	70,23	7	60-72	67,00
69 ₁	înălț. la niv. g. ment.	16	23-35	30,31	8	26-31	29,00
69 ₃	gros. la niv. g. ment.	16	9-14	12,00	8	10-15	13,37
70	înălț. ramului vertic.	12	41-68	61,58	7	45-63	56,57
71	lărgimea ram. vertic.	14	28-36	31,35	8	28-36	31,62
	n/fmo-n/fmo	5	17-20	18,20	2	15-18	16,50
	ns/zm ₁ -zm ₁	3	18-25	21,66	1	29	29,00
8/1	indicele cefalic	9	77,40-90,5	82,52	7	79,10-88,9	82,83
17/1	i. bazio-bregm. longit.	3	72,93-75,3	74,40	2	70,93-71,8	71,34
20/1	i. porio-bregm. longit.	7	61,02-68,82	64,67	5	60,45-65,0	63,15
17/8	i. bazio-bregm. transv.	3	86,27-96,4	91,90	2	85,91-90,71	88,31
20/8	i. porio-bregm. transv.	8	75,97-82,3	78,89	5	73,10-78,7	76,00
9/10	i. frontal transv.	8	72,93-84,7	79,48	6	77,41-84,92	82,00

Nr. Martin	Caracterul	Bărbați			Femei		
		Nr.	Min-Max	Media	Nr.	Min-Max	Media
9/8	i. fronto-parietal	7	62,98-72,5	68,73	5	66,20-71,81	68,67
12/8	i. occipit. transv.	9	67,53-83,8	75,78	6	73,64-82,0	78,28
47/45	i. facial total	3	75,71-92,4	83,90	2	88,52-90,4	89,47
48/45	i. facial superior	3	45,0-55,30	50,62	3	53,43-56,5	55,21
52/51	indicele orbital	3	62,79-83,7	74,41	5	78,57-91,8	85,35
54/55	indicele nazal	3	45,28-60,0	53,93	4	36,73-56,2	49,20
45/8	i. jugo-parietal	3	90,14-92,9	91,53	4	80,98-89,7	85,65
63/62	i. palatal	4	93,33-123,5	104,22	3	86,66-97,5	93,81
66/65	i. mandib. transv.	4	76,85-87,2	83,01	6	75,20-83,0	80,67
69,69 ₁	i. de robust. mandib.	15	31,03-52,1	39,94	7	33,33-54,1	41,52
71/70	i. ram. vertical	11	44,69-60,9	51,01	6	48,39-62,2	55,87
	Indice nasomalar	4	16,19-19,80	17,87	2	16,12-17,47	16,7
	i. zigo-maxilar	3	18,94-26,88	22,99	1	31,18	31,18
Statura:	Manouvrier	20	157-174	164,85	9	153-165	157,55
	Trotter-Gleser	20	162-179	170,15	9	157-168	161,44
	Bach-Breitinger	20	162-176	168,90	9	158-163	160,66
	Medic	20	160-176	167,90	9	156-165	159,77

Craniul neural. Diametrul longitudinal al craniului oferă medii masculine și feminine mijlocii (178,55 și 174,14), în timp ce diametrul transversal se situează la limita inferioară a categoriei mari la bărbați și la limita superioară a aceleiași categorii la femei (145,72 și 144,14). Raportul acestor diametre conferă un indice cranian de tip brahican la ambele sexe. Variabilitatea indicelui cranian, după cum se poate observa din tabelul nr. 5 este puțin mai amplă la bărbați, unde și categoria ultrabrahicană este reprezentată cu un singur subiect. Ponderea cea mai mare de cazuri o deține la acest sex categoria mezocrană, urmată de categoriile brahicană și hiperbrahicană, ambele egalând ca număr prima categorie. La femei ponderea maximă o deține categoria brahicană, urmată de categoriile mezocrane și hiperbrahicană, ambele cu aceleași procente.

Tabelul nr. 5

Repartiția pe categorii a indicelui cranian

Categorii	Bărbați		Femei	
	N	%	N	%
ultrabrahicană (x-64,9)	-	-	-	-
hiperdolicocrană (65-69,9)	-	-	-	-
dolicocrană (70-74,9)	-	-	-	-
mezocrană (75-79,9)	4	44,44	1	14,28
brahicană (80-84,9)	2	22,22	5	71,42
hiperbrahicană (85-89,9)	2	22,22	1	14,28
ultrabrahicană (90-x)	1	11,11	-	-

Înălțimea porio-bregmatică prin mediile sale aparțin la ambele sexe categoriei mijlocii, dar se observă diferența datorată dimorfismului sexual. Indicele porio-bregmatic longitudinal este de tip hipsicran la ambele sexe, media feminină situându-se însă la limita inferioară a categoriei, în timp ce indicele porio-bregmatic transversal este de tip tapeinocran (78,89 și 76,00) la ambele sexe, dar la bărbați este la limita superioară a acestei categorii. Repartiția pe categorii a acestor indici (tab. nr. 6) ne arată că, pentru indicele porio-bregmatic longitudinal, majoritatea subiecților sunt cuprinși în categoria hipsicrană, urmată de categoria

ortocrană la ambele sexe. Pentru indicele porio-bregmatic transversal, repartitia bărbaților se face între două categorii, cea tapeinocrană și cea metriocrană la bărbați, în timp ce femeile sunt cuprinse doar în categoria tapeinocrană.

Tabelul nr. 6

Repartitia pe categorii a indicilor porio-bregmatici

Categorii	a) longitudinal				Categorii	b) transversal			
	Bărbați		Femei			Bărbați		Femei	
	N	%	N	%		N	%	N	%
Camecrană x-57,9	–	–	–	–	tapeinocrană x-79,9	5	62,50	5	100,0
ortocrană 58-62,9	1	14,28	2	40,00	metriocrană 80-85,9	3	37,50	–	–
hipsicrană 63-x	6	85,71	3	60,00	acrocrană 86-x	–	–	–	–

Diametrul minim al frunții este mare la ambele sexe (99,62 mm la bărbați și 100,00 mm la femei), dând un indice fronto-parietal mediu de tip metriometop, atât pentru bărbați, cât și pentru femei (68,73 la bărbați și 68,67 la femei), ceea ce corespunde unei frunți mijlocii de largă. Din repartitia pe categorii a acestui indice rezultă că bărbații sunt repartizați în toate cele 3 categorii, ponderea maximă deținând categoria eurimetopă, urmată de cea stenometopă și cea metriometopă. La femei concentrarea maximă este în categoria metriometopă și apoi în cea eurimetopă.

Tabelul nr. 7

Repartitia pe categorii a indicelui fronto-parietal

Categorii	Bărbați		Femei	
	N	%	N	%
stenometopă (x-65,9)	2	28,57	–	–
metriometopă (66-68,9)	1	14,28	3	60,00
eurimetopă (69-x)	4	57,14	2	40,00

Diametrul maxim al frunții este foarte mare la ambele sexe (126,00 mm bărbați și 122,44 mm la femei) în timp ce indicele frontal transversal (care arată forma frunții după aspectul creștelor temporale) ne indică o frunte sferică la bărbați și ovală la femei. Repartitia pe categorii a indicelui ne arată o grupare egală a bărbaților în categoriile cu crește divergente și cea cu crește intermediare, în timp ce femeile se concentrează în categoria frunților cu crește intermediare și apoi în cea cu crește divergente.

Tabelul nr. 8

Repartitia pe categorii a indicelui frontal transversal

Categorii	Bărbați		Femei	
	N	%	N	%
Crește divergente (x-79,9)	4	50,00	1	16,66
Crește intermediare (80-99,9)	4	50,00	5	83,33
Crește paralele (100-x)	–	–	–	–

Occipitalul prezintă o medie ce aparține categoriei mijlocii de largi la bărbați și foarte largi la femei. Indicele parieto-occipital se situează în categoria mijlocie. Repartitia pe categorii a acestui indice ne arată la

bărbați gruparea maximă în categoria mijlocie, urmând la egalitate categoriile îngustă și largă. La femei concentrarea maximă este egal distribuită în categoriile mijlocii și cea largă.

Tabelul nr. 9

Repartiția pe categorii a indicelui parieto-occipital

Categorii	Bărbați		Femei	
	N	%	N	%
occipital îngust (x-71,9)	2	22,22	—	—
occipital mijlociu (72-78,9)	5	55,55	3	50,00
occipital larg (79-85,9)	2	22,22	3	50,00
occipital foarte larg (86-x)	—	—	—	—

În norma verticală neurocraniul este ovoid în majoritatea cazurilor, urmând apoi forma pentagonoidă și numai câte un singur caz la ambele sexe fiind sferoid. La bărbați, în norma occipitală, forma cea mai frecventă este cea de „casă”, urmată de forma „bombă” și un singur caz de forma „cort”. Femeile au în majoritate, în norma occipitală, forma neurocraniului de „bombă” și mai puțin de „casă”. Relieful neurocraniului este mijlociu de dezvoltat la bărbați și slab reprezentat la femei, numai relieful mastoidian și cel supramastoidian fiind mai dezvoltat la ambele sexe, în special la bărbați.

În urma examinării craniilor am constatat și existența unor dispoziții mai rar întâlnite, astfel: sutura metopică este prezentă la 4 cranii (un craniu de bărbat și 3 cranii de femei), oasele wormiene pe sutura lambdoidă sunt prezente la 9 cranii (5 cranii de bărbați și 4 cranii de femei).

Craniul facial. Datorită faptului că din reconstituirea masivelor faciale nu am putut obține decât 5 fețe (din care 3 masculine și 2 feminine), ne este greu de apreciat mediile care concordă la stabilirea aspectului conformativ al acestui segment. Totuși menționăm că, în timp ce diametrele bizigomatice la ambele sexe se încadrează în categoria mijlocie (cu valori ceva mai scăzute la femei decât la bărbați), înălțimea totală a feței este scurtă la întreaga populație, înălțimea feței superioare diferențiindu-se din punct de vedere sexual, în sensul că bărbații aveau o medie ceva mai scurtă decât femeile. Aceste mici diferențe se repercutează și din punctul de vedere al repartizării pe categorii ai indicilor conformativi ai feței. Repartizarea mediilor acestor indici în cadrul categoriilor euriprosop și mezoprosop, pe de o parte, cât și în categoriile mezene și leptene, pe de altă parte, ne arată în general că masivele faciale erau de regulă mai înalte la femei decât la bărbați, așa după cum rezultă din datele tabelului nr. 10.

Tabelul nr. 10

Repartiția pe categorii a indicilor faciali

Categorii	a) Indicele facial total				Categorii	b) Indicele facial superior			
	Bărbați		Femei			Bărbați		Femei	
	N	%	N	%		N	%	N	%
hipereuriprosop x-79,9	1	33,33	—	—	hipereurien x-44,9	—	—	—	—
euriprosop 80-84,9	1	33,33	—	—	eurien 45-49,9	1	33,33	—	—
mezoprosop 85-89,9	—	—	1	50,0	mezen 50-54,9	1	33,33	1	33,33
hiperleptoprosop 95-x	—	—	—	—	hiperlepten 60-x	—	—	—	—

Diametrele orbitare sunt și ele destul de variabile, lărgimea medie se situează la ambele sexe la limita dintre categoriile mijlocii cu cea largă la bărbați (43,0 mm) și cu cea îngustă la femei (39,0 mm); înălțimile

sunt și ele de tip mijlociu, la bărbați ele având o tendință spre categoria joasă (32,0 mm). Această situație determină un indice orbital mediu de tip cameconc la seria masculină (74,41) și aproape mezoconc (85,35) la seria feminină, totuși repartizarea subiecților pe categorii din acest punct de vedere este majoritară pentru întreaga populație în categoria mezoconcă.

Tabelul nr. 11

Repartiția pe categorii a indicelui orbital

Categorie	Bărbați		Femei	
	N	%	N	%
cameconcă (x-75,9)	1	33,33	—	—
mezoconcă (76-84,9)	2	66,66	3	60,00
hipsiconcă (85-x)	—	—	2	40,00

Dimensiunile medii ale nasului se comportă diferit la cele două sexe, numai în ceea ce privește înălțimile sale ele sunt ceva mai scurte la bărbați (48,0 mm) decât la femei (48,25 mm), dar în medie mijlocii de largi la toți indivizii (25,66 mm la bărbați și 23,75 mm la femei). Din cauza diferențelor întâlnite la prima dimensiune și mediile indicelui nazal se comportă oarecum diferit, la primii ea fiind camerină (53,93) iar la cele de al doilea ea fiind mezorină (49,2), această ușoară tendință spre leptorimie la femei observându-se și la repartitia sa pe categorii a acestui indice. Lungimea bolții palatine este mică atât la bărbați (40,33 mm) cât și la femei (40,66 mm), dar lărgimea este mare la bărbați (42,33 mm) și mijlocie la femei (38,0 mm). Indicele palatal aparține la ambele sexe categoriei brahistafile (104,22 și 93,81). Forma bolții palatine în majoritatea cazurilor este cea paraboloidă, dar și cea upsoidală în special la bărbați. Adâncimea ei este în majoritatea cazurilor mijlocie și mai rar pronunțată.

Tabelul nr. 12

Repartiția pe categorii a indicelui nazal

Categorie	Bărbați		Femei	
	N	%	N	%
leptorină (x-46,9)	1	33,33	1	25,00
mezorină (47-50,9)	—	—	1	25,00
camerină (51-57,9)	1	33,33	2	50,00
hipercamerină (58-x)	1	33,33	—	—

Mandibula este robustă la bărbați, dar mai gracilă la femei în cele mai multe cazuri. Mentonul este proeminent și de formă piramidală. Gonioanele sunt mult mai dezvoltate la bărbați decât la femei. Adâncimea mandibulei este mică la cele două sexe (70,23 mm la bărbați și 67,0 mm la femei), iar lărgimea ei este mijlocie (101,41 mm și 94,62 mm). Indicele mandibular mediu se integrează în categoria mijlocie (83,01 și 80,67) la ambele eșantioane. Înălțimea corpului mandibular la nivelul găurii mentoniere este destul de mare (30,31 mm și 29,0 mm) – de altfel și grosimea osului la același nivel este mare (12,0 mm și 13,37 mm) – ceea ce determină un indice de robusticitate a osului de tip mijlociu (39,94 și 41,52).

Prezentăm în continuare câteva caractere morfologice de ordin descriptiv, pentru a completa analiza craniului facial. Malarele sunt mai dezvoltate la bărbați, în comparație cu femeile. Dispoziția lor cea mai frecventă este cea în plan intermediar dar și în plan temporal, în special la femei. Fosa canină este mai bine conturată la bărbați. Forma aperturii piriforme este în majoritatea cazurilor de tip antropin, fosele cu formă prenatală și cele cu șanț fiind constatate doar la bărbați. Spina nazală este în general slabă sau mijlocie.

Scheletul postcranian prezintă un grad de gracilitate ridicat la femei, spre deosebire de bărbați, unde el este majoritar robust. Humerusurile au în general la ambele sexe impresiile mușchilor deltoid și ale marelui

pectoral dezvoltate. Perforația olecraniană lipsește la bărbați, fiind prezentă doar la femei în două cazuri. Majoritatea femurelor au un relief subtrohanterian dezvoltat, exprimat printr-o fosă subtrohanteriană (40,54% la bărbați și 40% la femei) și o creastă osoasă (37,83% la bărbați și 40% la femei). Trohanterul 3 este reprezentat în proporție de 21,62% la bărbați și 20% la femei. Aplatizarea femurelor în regiunea superioară a diafizei este moderată, ponderea cea mai mare fiind în categoriile eurimeră și platimeră. Indicele de pilastrie ne arată că 73,67% din femurele masculine aveau această formațiune (cu o medie a indicelui de 106,81), în timp ce la femurele feminine sunt doar 50% din cazuri, cu o medie a indicelui de 101,54. Tibia este cel mai frecvent euricnemă (80% la bărbați și 85,71% la femei) sau mezocnemă, formele platicneme lipsind. Fațeta „orientală” de articulație pentru astragal este prezentă numai în 8 cazuri (4 bărbați și 4 femei).

Statura a fost calculată după lungimea oaselor membrilor, folosindu-se cele trei metode propuse de Manouvrier, Trotter-Gleser și Breitinger pentru bărbați și H. Bach pentru femei, calculându-se și o medie a celor trei metode care reprezintă de fapt valoarea reală a staturii.

Tabelul nr. 13

Parametrii statistici ai staturii calculați prin trei metode

Metoda	Bărbați			Femei		
	N	Min-Max	M	N	Min-Max	M
Manouvrier	20	157-174	164,85	9	153-165	157,55
Trotter-Gleser	20	162-179	170,15	9	157-168	161,44
Bach-Breitinger	20	162-176	168,96	9	158-163	160,66
Media	20	160-176	167,90	9	156-165	159,77

Acest tabel ne dă posibilitatea să apreciem pe scara dimorfică a lui R. Martin că statura medie se înscrie la limita inferioară a categoriei supramijlocii la bărbați și la limita inferioară a categoriei taliilor înalte la femei. Acest fapt se poate constata și din repartitia procentuală pe categorii a staturilor.

Tabelul nr. 14

Repartitia pe categorii a staturii medii la populația de la Siret

Categorii	Bărbați		Femei		Categorii
	N	%	N	%	
foarte mică (x-150)	—	—	—	—	foarte mică (x-140)
mică (151-160)	1	5,00	—	—	mică (141-149)
submijlocie (161-164)	3	15,00	—	—	submijlocie (150-153)
mijlocie (165-167)	5	25,00	2	22,22	mijlocie (154-156)
supramijlocie (168-170)	7	35,00	2	22,22	supramijlocie (157-159)
mare (171-180)	4	20,00	5	55,55	mare (160-170)
foarte mare (180-x)	—	—	—	—	foarte mare (171-x)

Osteopatii și odontopatii. Dintre osteopatii remarcăm prezența unor exofite pe corpurile vertebrale, ceea ce ne indică instalarea unor aspecte reumatismale în unele zone ale coloanei vertebrale: ele au fost întâlnite la 8 schelete masculine și 2 schelete feminine, zona cea mai afectată fiind cea lombară.

Prezența fracturilor a fost observată după cum urmează: la scheletul nr. 1 A (masculin) există o fractură a claviculei drepte; scheletul nr. 13 (masculin) prezintă o fractură la nivelul radiusului stâng; scheletul nr. 23 (masculin) are la humerusul drept o fractură de cap humeral, iar scheletul nr. 30 (feminin) prezintă la cubitusul stâng urmele unei fisuri în jumătatea superioară a diafizei.

Tabelul nr. 15
Date biometrice și conformative pentru unele populații medievale din Moldova

Nr. Martin	Caracterul	TRAIAN sec. XVI				BĂRLAD sec. XVI-XVII				SIRET sec. XIV-XVIII				HUDUM sec. XIII-XIV			
		Bărbați		Femei		Bărbați		Femei		Bărbați		Femei		Bărbați		Femei	
		N	Media	N	Media	N	Media	N	Media	N	Media	N	Media	N	Media	N	Media
1	g-op	5	172,80	5	170,20	14	178,09	7	175,45	9	178,55	7	174,14	23	191,10	10	179,45
8	cu-eu	5	150,60	4	138,75	14	145,59	7	135,88	11	145,72	7	144,14	15	143,77	10	139,15
9	ft-ft	5	99,00	3	94,66	13	99,52	7	97,03	8	99,62	6	100,33	18	103,17	8	99,45
10	co-co	5	127,20	3	114,66	14	123,66	7	114,74	10	126,00	7	122,14	18	122,22	8	117,45
12	ast-ast	5	116,40	3	105,66	13	111,73	6	102,95	9	110,88	6	113,50	18	113,00	6	106,95
20	po-b	5	113,40	3	109,33	13	118,76	6	108,78	9	114,55	5	109,60	17	120,50	5	116,25
45	Zy-zy	4	136,75	3	122,66	10	132,75	5	122,85	3	133,33	6	122,00	2	128,78	2	130,45
48	n-pr	4	70,75	3	61,40	9	71,45	5	67,05	3	67,33	5	65,40	2	70,95	3	65,12
51	mf-ek	4	41,50	4	41,00	9	41,45	5	40,85	3	43,00	5	39,00	2	41,45	3	39,45
52	înălțimea orbitei	4	34,75	4	35,20	9	33,00	5	31,35	3	32,00	5	33,20	2	33,45	3	30,79
54	al-al	4	24,25	3	24,66	9	26,45	5	23,25	3	25,66	4	23,75	2	24,00	3	24,79
55	n-ns	4	52,00	3	46,00	8	52,20	5	47,05	3	48,00	4	48,25	2	54,45	3	46,00
8/1	ind. cefalic	5	87,44	4	80,78	14	81,80	7	77,31	9	82,52	7	82,83	13	75,79	10	77,15
20/1	i. porio-breg. long.	5	65,80	3	63,50	13	66,52	6	62,12	7	64,67	5	63,15	16	62,95	5	63,85
20/8	i. porio-breg. transv.	5	75,41	3	79,15	13	81,53	6	79,95	8	78,89	5	76,00	17	83,33	5	83,05
9/8	i. fronto-parietal	5	65,78	3	68,47	13	68,28	7	71,31	7	68,73	5	68,67	18	71,01	8	71,20
9/10	i. frontal-transv.	5	77,87	3	82,69	13	80,22	7	83,88	8	79,48	6	82,00	18	82,61	8	84,70
12/8	i. parieto-occipit.	5	77,28	3	76,42	13	76,30	6	76,95	9	75,78	6	78,28	16	77,76	6	75,78
48/45	i. facial superior	4	51,69	3	50,28	9	53,12	5	54,55	3	50,62	3	56,21	2	54,95	2	50,45
52/51	I. orbital	4	83,83	4	78,79	9	81,33	5	76,65	3	74,41	5	85,35	2	80,95	3	78,11
54/55	i. nazal	4	46,63	4	53,60	8	50,45	5	50,05	3	53,93	4	49,20	2	43,95	3	53,11
	Statura																
	Manouvrer	5	174	5	161	17	165,22	7	153,59	20	164,85	9	157,55	21	167,06	8	154,83
	Trotter-Gleser	-	-	-	-	17	170,93	7	157,87	20	170,15	9	161,44	21	171,68	8	158,82
	Bach-Breitinger	-	-	-	-	16	168,95	6	157,61	20	168,90	9	160,66	21	170,79	8	160,20
	Statura medie	-	-	-	-	17	168,33	7	156,73	20	167,90	9	159,77	21	169,78	8	157,70

Referitor la odontopatii am constatat că la această populație procesul de cariere a dinților este destul de rar întâlnit la ambele sexe; chiar și atunci când indivizii erau atinși de acest fenomen patologic se observă una sau două carii. Pierderile de dinți din timpul vieții sunt mai frecvent întâlnite la bărbați decât la femei, iar paradontoza a fost semnalată la un singur caz masculin.

Date de ordin tipologic. Vom preciza încă de la început apartenența întregii populații studiate aici la tipul europoid și lipsa totală a unor influențe mongoloide. În cadrul acestui tip europoid semnalăm existența unui complex predominant de caractere nordico-mediteranoide la ambele sexe, la care se adaugă într-o pondere destul de însemnată unele caractere dinaroido (remarcată în special printr-o tendință de brahicranie, hipsicranie și creștere a staturii). Trăsături protoeuropoide se remarcă în special la bărbați, la femei înregistrându-se și unele influențe esteueroipoide și alpinoide, dar de o importanță mult mai scăzută.

Seria noastră de schelete de la Siret reprezintă doar o mică parte dintr-un cimitir medieval extins pe o perioadă destul de îndelungată (secolele XIV-XVIII), săpăturile viitoare putând aduce contribuții noi la precizarea tabloului tipologic al populației respective.

Concluzii. Dacă luăm în considerație caracterele dimensionale, conformative și morfologice ale populației de la Siret, precum și modul de grupare a caracterelor individuale, în comparație cu alte populații din Moldova provenind din perioada medievală dezvoltată (tabelul nr. 15), constatăm o serie de caractere comune, în special la nivelul neurocraniului, ca: brahicefalizarea, hipsicrania și tapeinocrania calotei craniene, zona frontală a acesteia fiind predominant metriometopă cu marginile în poziție intermediară la bărbați, dar mai sfericizate la femei, cu occipitalul întotdeauna mijlociu de larg. Din punctul de vedere al conformației regiunii faciale, populația Moldovei din această perioadă prezintă o oarecare diversificare care concordă cu un amestec tipologic mai mult sau mai puțin amplu, dar și un număr, în general, mic de subiecți de la care am putut beneficia de date biometrice și morfologice. Masivul facial este de regulă mezen, cu regiunea nazală mai mult mezină și mai rar camerină, orbitele prezentând un indice majoritar mezoconc. Statura medie pe întreg ansamblul populației este supramijlocie, dar cu o tendință evidentă spre cea înaltă. Toate aceste date ne arată că în general populația românească care a locuit pe teritoriul Moldovei era în linii mari deja constituită, unele diferențe înregistrate având, după părerea noastră, un caracter zonal, aceste mici diferențieri de ordin bio-morfo-tipologic înregistrându-se și cu ocazia unor cercetări întreprinse asupra populației contemporane de pe teritoriul mai sus-menționat.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexeev V. P., Debet G. F., *Kraniometria*, Moskva, 1964.
2. Antoniu S., Obreja C., *Studiul antropologic al scheletelor medievale de la Hudum-Botoșani din secolele XIII-XIV*, în *ArhMold*, X, 1983, p. 75-89.
3. Botezatu D., Cantemir P., Miu G., *Observații antropologice asupra materialului osteologic uman de la Trifești (jud. Iași), datând din perioada feudală timpurie (sec. XIII-XIV e.n.)*, în *ArhMold*, XI, 1987, p. 247-257.
4. Botezatu D., Ștefănescu Gh., *Contribuții la studiul antropologic al populației feudale timpurii din Moldova-sec. XIII e.n.*, în *Stud.cerc.antrop.*, 7, 1970, p. 13-18.
5. Botezatu D., Miu G., Cantemir P., *Studiul paleoantropologic al materialului osteologic descoperit la Birlad, din perioada feudală (sec. XII-XVIII e.n.)*, în *St.cerc. antrop.*, 1989, t. 26, p. 3-9.
6. Breitinger E., *Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Glied massenknochen*, în *Anthrop.Anz. Jg.*, XIV, 3-4, p. 249-274.
7. Eickstedt E.v., *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*, Stuttgart, 1937-1943.
8. Manouvrier L., *Le détermination de la taille d'après les grands os des membres*, în *Bull.et Mém.Soc. Anthropol.*, Paris, II, 1893, p. 347-402.
9. Martin R., *Lehrbuch der Anthropologie*, VII, Jena, 1928.
10. Necrasov O., Botezatu D., *Étude anthropologique des squelettes de Doina, datant des XIIIe-XIVe siècles*, în *Ann.roum.d'Anthrop.*, 1, 1964, p. 29-37.
11. Necrasov O., Cristescu M., *Contribution à l'étude anthropologique de la population moldave du XVIe siècle*, în *An.St.Univ.Iași*, 3, 1957, p. 84-104.
12. Trotter M.-Gleser G. C., *Estimation of Stature Long Bones of American Whites and Negroes*, în *Am.Jour.of.Phys. Anthropol.*, 10, 1952, p. 463-514.

CONSIDÉRATIONS ANTHROPOLOGIQUES SUR LES MATÉRIAUX OSTÉOLOGIQUES MÉDIÉVAUX DE SIRET

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent dans le présent ouvrage l'analyse de 50 squelettes humains mis au jour par les fouilles faites en 1992, dans la nécropole médiévale de Siret.

La structure démographique selon le sexe et l'âge relève une mortalité assez réduite parmi les enfants, mais la mortalité s'avère très élevée pour les adultes, parmi lesquels ce sont les hommes qui détiennent une proportion double de décès par rapport aux femmes, phénomène rarement rencontré jusqu'à présent.

La population médiévale de Siret est caractérisée par un indice crânien du type brahicrânien pour les deux sexes, une hauteur verticale du crâne du type hipsicrânien, le front du type métriométope et l'occipital de largeur moyenne. Le visage de cette population est en général court et d'une largeur moyenne, avec des indices d'habitude mésènes et mésoprosopes.

L'indice orbitaire est chamaeconche pour les hommes et presque mésoconche chez les femmes. Le nez, plus court chez les hommes par rapport aux femmes, mais d'une largeur moyenne chez les deux sexes, offre un indice chamaerhinien chez les hommes et mésorhinien chez les femmes. La taille des hommes correspond à la catégorie au-dessus de la moyenne, tandis que la taille des femmes appartient à la catégorie élevée.

Du point de vue typologique, il est évident que cette population appartient au type euroïde et que les influences mongoloïdes font défaut. Dans le cadre de ce type euroïde on remarque un complexe prédominant de caractères nord-méditerranéoïdes, chez les deux sexes, auxquels se joignent quelques caractères dinaroïdes, les types protoeuroïdes et esteuroïdes étant plus rarement rencontrés chez les hommes et le type alpin chez les femmes.

En guise de conclusion, la série de squelettes médiévaux de Siret s'intègre en grandes lignes dans le cadre du complexe typologique des populations qui ont vécu dans cette période sur le territoire de la Moldavie, présentant cependant d'inhérentes différenciations d'ordre zonal.

Traduit par MICHAELA SPINEI